

Beretning om husførelsen på Købmandsgården i 1930erne

Fortalt af Sigrid Rysz
ved Forårsmødet i april 2000

Sådan kom jeg til Købmandsgården

Jeg stammer fra et husmandssted på knapt 10 tønder land i Vesterløkken på Samsø. Mit pigenavn var Sigrid Skødt.

Jeg fik kontakt til Købmandsgården via Anna Jensen, som var husbestyrerinde hos Theodor Qvist på Strandgården i Ballen – hun var min reservemor. Hun havde ingen børn selv og var oprindelig nabo til os hjemme i Vesterløkken. Anna var min mors kusine og var født i 1893. Da Theodor Qvist – efter at hans kone var død - søgte en husbestyrerinde, søgte hun stillingen, og så kom jeg ned til hende i Ballen.

Efter jeg var blevet konfirmeret i april 1933, havde jeg først en formiddagsplads i Tranebjerg, og sommetider kørte jeg ned til Anna og sov der om natten. En dag sagde Anna til mig: ”Nej, du skal have en ordentlig plads nu. Jeg har hørt, at stuepigen ovre på Købmandsgården skal rejse, så nu går vi over og snakker med Frøkenen – Esther Rasmussen - og Fruen – Petra Rasmussen - i aften”. ”Nej, det tør jeg da ikke”, sagde jeg. ”Jo, vi går over og snakker med dem!”, sagde hun så. Det var nok til at de antog mig, og jeg flyttede ned til Købmandsgården den 1. November 1933. Jeg var ikke andet end et barn på 14 år, da jeg startede, og jeg blev på Købmandsgården til jeg var 17.

Om morgenen på Købmandsgården

På Købmandsgården boede jeg sammen med kokkepigen i den nordligste del af den nuværende entré. Vi kom gennem spisestuen ind gennem rullestuen (den nuværende Lillestue), og så var vi inde på vores værelser. Rullen, der nu står i entréen (der hvor min seng stod) var den vi brugte - tidligere stod den inde i rullestuen.



Fra venstre: Sigrid, Vibeke, "lillepigen" og frk. Jensen - sommeren 1936

Jeg skulle forestille at være stuepige, men det var jeg alt for uerfaren til, så det blev altså op til Frøkenen at lære mig op. Det var som nævnt Esther Rasmussen, som vi kaldte Frøkenen. Vi kaldte dem altså Frøkenen og Fruen og så var der købmanden. Men broderen, Finn Rasmussen kaldte vi Finn. Sådan skulle det altså være. Han var dog ikke ret meget hjemme i den periode, hvor jeg var på Købmandsgården.

Om morgenen skulle der fyres op i kakkelovnen, og der skulle dækkes til morgenbord. Så kom kommisserne ind til morgenkaffe, og de kom fra kulgården, og efterhånden kom herskabet også.

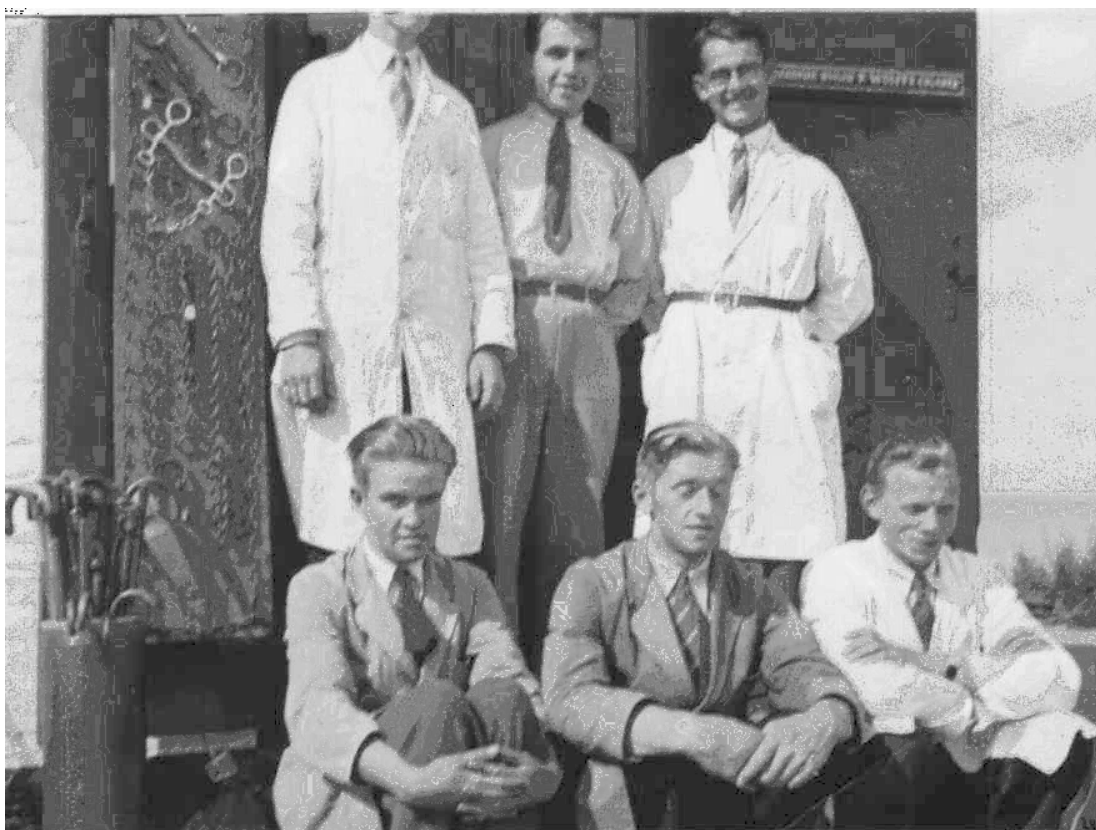
Ved 7-tiden skulle jeg gå op og sige godmorgen til Esther, selvom hun jo nok var vågen. Hun boede sammen med sin mor oppe i soveværelset. Jeg skulle have en kande varmt vand med op til hende. Det var jo før, der blev bygget badeværelse på første sal. Det kom først til i 1935 – og Esther blev gift i februar 1934.

Så kom Esther ned og lavede morgengymnastik, mens jeg dækkede morgenbordet. Morgengymnastikken foregik inde i spisestuen efter radioen. Jeg kan ikke huske om det var kaptajn Jespersen, men der har nok været dameprogram, som hun hørte.

Vandet, vi brugte til madlavning, blev båret op nede fra vippebrønden på vejen ned til den gamle have. Jens Bøhm bar vand op med et åg og to spande og fyldte et kar op i køkkenet hver morgen, og det vand blev brugt til mad, te, kaffe og alt det. Jeg kan ikke huske, hvornår vandværket kom, men i 1934 var det der ikke. Der blev også båret kul og koks op i de to store kasser, der stod i bryggerset.

Når alt det med morgenmaden var overstået, gik vi om og ordnede alle kommisværelserne. Gårdmanden, Oluf Eriksen – en fætter til Esther og købmanden – havde værelse til venstre for trappen i vestfløjen, der hvor der nu er entré i Vestlejligheden. Det lå ind mod stalden. Der havde han sin store kat, og så havde han petroleums kakkelovn, der blev ikke fyret med andet inde hos ham.

Oppe af trappen har vi så kvisten, hvor bogholderen boede. I det næste værelse i gavlen boede et par lærerdrenge eller kommiser (Jomfruburet). Til den anden side boede første kommissen og den øverste af anden kommiserne, altså ham havde været på Købmandsgården længst. Der må også have været en bydreng eller en læredreng, som har boet hjemme, men det husker jeg ikke rigtigt.



Ukendt, Petersen, M.Henriksen (bogholder), Erik Gjellerup Christiansen – også kaldet Bob- (2. Kommis), Ib Asmussen og Vagn Storm Jensen (læredreng) sommeren 1936

Om sommeren, når vi havde kiosk ude ved Samsø Bad, havde vi en ekstra kommis, der boede i hjørneværelset mod syd-vest.

Når jeg var færdig ved kommiserne, skulle jeg op og ordne fruens værelse og badeværelset, dengang det kom til.

Om eftermiddagen på Købmandsgården

Og så blev det jo middag, og der skulle dækkes bord, og bagefter skulle der vaskes op. Derpå skulle man sove til middag. Men jeg måtte godt gå ud og bade i stedet for, når det var sommer. Og det gjorde jeg.

Jeg lavede mad hver anden søndag, når kokkepigen havde ferie, og så skulle jeg vise hvad jeg kunne. Mens Esther var hjemme hjalp hun mig, men siden hen kunne jeg jo selv.

Jeg mener, der blev bedt bordbøn, det var Fruen der gjorde det: ”Velsign i nåde disse dine gaver, at vi får din milde godhed i Jesus Kristus Vorherre havn, amen”. Og til sidst : ”Tak for alle disse dine nådige gaver ...” Traditionen med at bede bordbøn blev vist af Esther videreført i sit nye hjem.

Så blev det kaffetid, kokkepigen lavede kaffe og der blev bagt kage hver dag. Der blev delt kaffe rundt alle steder. Hvis vi havde håndværkere, kom der også kaffe til dem, og der blev båret kaffe ned til dem, der arbejdede nede i Kulgården.

Vi var også nede med kaffe til håndværkerne, der arbejdede på fruens hus til venstre for indkørslen fra syd, det vi nu kalder Skorstensfejerens hus.

Efter jeg var flyttet fra Købmandsgården, har jeg én gang besøgt Fruen, efter at hun i 1936 var flyttet ned i det ny hus. Der havde hun Karen Sundstrøm som pige - dengang Anna Kristensen rejste.

Så skulle der igen dækkes bord, og laves mellemmadder til aften. Hver anden aften skulle jeg lave kaffe til kommiserne, og hver anden aften var det kokkepigen. Vi havde altså fri hver anden aften.

Som regel var der ikke andre end Eriksen og kommisen, Henriksen, det var sjældent der var nogle af de andre hjemme til kaffe. De havde jo andet at foretage sig.



*Udflugt til Kanhave – Bagerst fra venstre Ukendt, købmand Bent Rasmussen ,
Petra Rasmussen, fru Helga Rasmussen, bag ved Chaufføren fra bussen, derefter M.
Henriksen, Ib Asmussen og helt til højre Haakan, forrest Anna Kristensen, datteren
Merete og Sigrid - sommeren 1936*

Jeg har ikke været med til at vaske, det var jo vaskekonens arbejde. Jeg var med til at sætte tøj i blød og koge det i gruekedlerne, men det var vaskekonen, der skrubbede det. Siden var jeg med til at skylle og hænge ud og sådan noget.

Sådan gik dagen.

Lidt om Fruen, Petra Rasmussen og Frøkenen, Esther

Fruen var jo chefen og sad hele tiden og lavede kontorarbejde. Når man rundt omkring på øen sagde noget om hvor man handlede, så sagde folk, at de handlede hos Fruen, det var ikke på Købmandsgården, nej, det var hos Fruen.

Fruen spillede på klaveret til højtiderne og sådan, men ikke for eksempel søndag eftermiddag. Men det gjorde hun, mens den gamle bedstemor levede. Da kom Bedste ind søndag eftermiddag og så spillede Petra. Der har sikkert været lidt andre regler, før Esther bliver gift, mens hun er hjemme har der nok været lidt andre systemer.

Fruen var meget engageret i alt hvad der var kirkeligt og gik også i kirke om søndagen. Hun blev kørt til kirke i bil af kommisserne, men om det var hver søndag kan jeg ikke huske.

Fruen deltog i alt hvad der hed velgørenhedsarbejde. For eksempel, når der oppe i Præstegården var fest for de ældre om sommeren, så skulle vi op og dække bord oppe i haven og servere kaffe og vaske op efter kaffe.

Esther var bare sød. Hun styrede det hele, Fruen var jo topfiguren, så Esther styrede husførelsen og var ikke med i forretningen.

Esthers bryllup med Richard Fangel

I februar 1934 bliver Esther gift med Richard . I stuen i Vestfløjen – nu kaldet Fasters Stue - blev lavet lange hylder, eller diske til alle gaverne, det var gaveboden, og der kom rigtig mange gaver.

Esther var til brylluppet i lang hvid kjole og alt sådan noget, det brugte man jo dengang. Der var en kusine til Esther, Vera Rasmussen, der sang i kirken. Så det var så højtideligt, som det kunne være.

Brylluppet blev holdt ude på Samsø Bad. Vi fra husførelsen var med i kirke for at overvære det, sådan lidt ad bagvejen. Vi var også med ude og hjælpe til på Samsø Bad, kokkepigen hjalp til, og jeg stod i anretningen og hjalp lidt til med at tørre fade af og fylde fade op, det var jo hvad jeg kunne mestre.



Bryllupsbillede af Esther og Richard Fangel

Så vi hørte, hvad der foregik, og de sange der blev sunget. Vi hørte også da Richards bror, Johannes Fangel ringede fra Tjekkoslavakiet.

Inden de blev gift boede Richard oppe i hjørneværelset mod syd-vest. En gang gjorde han mig opmærksom på, at jeg skulle have lagt hans natskjorte pænt sammen, jeg tog den jo bare lige i nakken og så lige midt over og så ned under dynen. Det var ikke godt nok, og det sagde han til mig, dengang han rejste, og sagde farvel. Det kan godt ske, at det var for at lave lidt sjov med mig, Men det var nok også et godt råd.

Broderen Finn var også en del hjemme

Når Finne var hjemme boede han i det der nu kalder Fasters Stue og hans diakon boede i det der nu kaldes Ammunitionsrummet.

Når Finn havde besøg af sin veninde, Elise Skjoldholm boede hun i det værelse, hvor Richard Fangel havde boet, hjørneværelset. (Det Wedgwood porcelænet, der i dag hænger i spisestuen, kobberkedelen ude i køkkenet og uret i spisestuen, stammer fra Elise.)

Fruen kom engang ned i haven med en direktør fra Århus, som var feriegæst på Samsø. De her forskellige direktører skulle gerne lige ind og hilse på Fruen. I haven får han øje på Finn, og så er Fruen jo nødt til at sige at det var hendes søn.

Finn gik der og vandede have, og så sagde hun: ”Finn, kom lige over og hils på direktør det eller det”. Og så kom Finn over, tog hatten af, trykkede ham i hånden og sagde: ”Sporvognsskinneskidtskraber fra Rådhuspladsen i København, hvad er så De?”. Fruen blev vist lidt ked af det – men sådan var Finn også.

De forskellige bygninger og deres indretning

Lidt til højre for brønden var der et lille hus, hvor kafferistemaskinen stod. Det var lærerdrengene eller 2. kommiserne, der ristede kaffe. Jeg kan huske at de svedte, fordi det var temmelig hårdt arbejde, og det var meget varmt. De stod i skjorteærmer, og det var meget varmt at stå der og brænde. Og så den lugt af brændt kaffe. Hvor tit der blev ristet husker jeg ikke, om det var en gang om måneden.

I Værkstedbygningen var der høns i den ene halvdel – Huset blev også omtalt som frøhuset, åbenbart fordi det var rimeligt tørt, så man kunne have frø der inde.

Lige vest for Trælastladen lå det oprindelige drivhus. Øst for brønden ved urtehaven har der været et cykelskur.



Fra venstre Jens Bøhm (gårdmand), Vagn Storm Jensen (læredreng), M. Henriksen (1. Kommis) stående på ølkasse, foran ham Jens Arne Olsen, K. Berntzen (bogholder), K. Eriksen (lagermand), foran står Sigrid, Grabow (næsten udlært) og Grabows forlovede - sommeren 1934

I Kornmagasinet var der cement i underetagen, fordi det var tungt, så det skulle ikke bæres så højt op.

Der var to heste, som stod nede i stalden i Vestfløjen. De blev også passet af Jens Bøhm, der også kørte med hestevognene.

Inde i gården lå der 4-5 store olietønder på et stillads, hvor fiskerne kom og hentede olie eller petroleum eller sådan noget. Det er på nordsiden af stuehuset.

Jeg kom kun i butikken, når jeg hentede varer til husholdningen, og det skrev jeg så op i en bog, der lå derude. Vi var også med, når der var status, men det var kun det mest løse, for det havde jeg jo ingen forstand på.

Henne i det nordvestlige hjørne af butikken har der stået en kakkelovn, hvorfra der så gik et rør ind til skorstenen i køkkenet, hvortil kakkelovnen i spisestuen og kontoret også havde forbindelse. Det ser man meget tydeligt på det billede ude fra køkkenet, hvor Esther står og rører i en gryde.

Pengeskabet inde i Kontoret kan jeg ikke huske, jeg havde jo ikke noget at gøre inde i kontoret, det var kokkepigen, der fyrede op herinde. Det eneste jeg havde med kontoret at gøre var, når jeg skulle lukke lemmen op og stikke kaffen ud til bogholderen.

Jeg kan huske den høje skrivepult, man kunne stå på begge sider. Den stod midt på gulvet. Jeg husker ikke, at der stod noget i vinduet andet end om julen, når de havde pyntet til jul, så var hele kontoret fyldt med godter, så kunderne kunne gå herind og se hvad de skulle have. Alle kasserne med julesager stod foran vinduet i kontoret på et bord.

Indretningen i Købmandslejligheden

Der var et lokum inde i bryggerset og lokum ude i gården til mændene. Lokummet i bryggerset blev også brugt af Fruen, indtil hun fik sit eget ovenpå, men vi andre skulle jo blive ved at bruge det i bryggerset. Træk og slip kom senere. Det var også Jens Bøhms opgave at tømme lokumet hver morgen.

Kulkasserne stod der hvor vaskemaskinen nu står, og man kan se i gulvet hvor de to gruekedler stod. Der var dengang ikke åbent ind til bagbutikken, man skulle udenom. Her hvor døren er nu stod en af kulkasserne.

I spisestuen stod der en stor dragkiste ind mod rullestuen - eller mellemstuen, som vi kalder den nu, og i den modsatte ende stod der en buffet. Den stod ikke helt ind til væggen. Der var en krog, hvor der stod mange forskellige slags likører, som de bød deres gæster, når de havde gæster med ind som forretningsforbindelser. Når de var inde og skulle have kaffe, så skulle de have en lille genstand til, det kunne være cognac eller det kunne være likør og sådan noget. Og mellem vinduerne der stod et bord med en radio på. Så kan jeg ikke huske hvad der var andet herinde andet end stole og borde.

Der hang kobbertøj på væggene, og jeg kan huske jeg tænkte ved mig selv: "Aldrig nogen sinde skal du have kobbertøj, og aldrig nogen sinde skal du have et gulv, der skal bones." Og nu har jeg mere kobbertøj, end de nogensinde har haft på Købmandsgården. Men jeg har ikke gulv der skal bones.

Klaveret stod med ryggen mod vest ind mod det der den gang hed lillestuen, og så var der en dør ind til Lillestuen henne i hjørnet, ikke helt henne i hjørnet, for der var en lav forhøjning. Der var et lille sybord og en stol, hvor man kunne sidde med lidt håndarbejde.

På væggen ind mod kontoret stod der en puf, og så stod der et sort bord, et meget specielt bord, og så kakkelovnen i hjørnet. Der blev fyret i dagligstuen og i spisestuen.

Fra skorstenen ude i entréen blev der lavet rør ind til pigeværelset, så vi fik en lille kakkelovn.

På første sal stod der en servante i mellemrummet uden for soveværelset. Der var lukket ind til det vi kalder kommisværelset, hvor der var to senge og her var der et lidt mindre vindue end i dag.

Ude på det ny badeværelse var der en ovn, som man kunne varme vand på.

Familierne Qvist på Færggården og Strandgården

Eva Qvist er Henrik Qvists ældste direkte datter. Hans bror var Theodor Qvist, der ingen børn havde, derfor adopterede de Tage. Eva bliver gift med en, der hed Munck - der var jeg ude og hjælpe til. Theodor mistede sin konen ikke ret lang tid efter de havde adopteret Tage.

Tage er konfirmeret samtidig med min bror, så Tage må være født i 1908. Dengang jeg kom til Ballen må han jo have været godt en snes år. Dengang Strandgården så ikke kunne gå videre, var det han begyndte at læse til lærer.

Theodor Qvist døde i 35 eller 36. Jeg var omme i haven og servere, da de sang ham ud og førte ham til begravelsen. Min mors kusine Anna blev boende, indtil der kom en ordening på al ting. I en kortere periode var hun kokkepige på Købmandsgården. Siden hen fulgte hun med Tage Qvist, som læste i Jelling. Der lejede han et hus, hvor Anna så blev husbestyrerinde for ham og lavede mad – også til de studiekammerater, han havde boende. På den måde tjente han til studierne.

En gang vi var sammen til en fødselsdag spurgte han, hvordan jeg kom ind i billedet, og da jeg fortalte det, sagde han: ”Nå, så er vi jo halvsøskende”. Lige som jeg, betragtede han Anna som sin stedmoder.

Siden hen købte hun Oluf og Marie Qvist Eriksens hus i Ballen - det gamle ved siden af byggemarkedet. Det var dem der solgte haven fra til siloen hos Hedegaards – nu Samsø Korn. Hun brugte det som sommerpensionat, og så på et eller andet tidspunkt traf hun en ældre enkemand, Morten Gylling. Der var fem års forskel – de blev gift, og han flyttede ned til huset i Ballen med et par gamle forældre og tre store drenge, så det var noget af en inversion. Hun havde ingen børn selv, så det blev hendes familie.

Tage Qvist blev siden lærer. Den sidste gang jeg var sammen med ham var i 1973 til Annas 80 års fødselsdag. Da boede han i Sønderjylland, tror jeg.

Der var mange tvangsauktioner i 30erne.

Der var jo mange bøndergårde på den tid, og der blev sagt så meget om, at bønderne kunne få kredit, blandt andet på Købmandsgården, og når så ikke de

kunne klare det, så måtte Købmandsgården jo overtage gårdene, sådan blev der sagt.

Tvangsauktionen over Henrik Quist's Færggården foregik på Købmandsgården. Da Theodor Quist's Strandgård blev udstykket og solgt, foregik det ikke på Købmandsgården. Da Strandgården blev udstykket, blev udlængerne lavet til beboelse, og så købte Johan og Karen den. Johan havde været på hotellet som gårdskarl. De overtog Strandgården og brugte den til pensionat.

Det er jo sådan noget en købmand ikke bliver populær af, men det er jo betingelserne. (Der ligger en hel sag omkring Færggårdens historie oppe på arkivet på Købmandsgården).

Marinere til aftenkaffe på Købmandsgården

I foråret 1936 var der marinebesøg i Ballen Havn – anledningen var vist, at de skulle tilintetgøre en mine, der var drevet i land fra første verdenskrig. Jeg tror nok undervandsbåden hed Daphne.

Vi gik ned og inviterede dem op på Købmandsgården, fordi nogen sagde, at de sad dernede og frøs på den kolde undervandsbåd. Alle de menige sad så inde i spisestuen sammen med kommiserne, og deraf kan man også se, at det var om aftenen, for ellers kunne kommiserne jo ikke have været der. De højere chefer sad så inde i Dagligstuen sammen med Fruen, Petra Rasmussen og den nye købmanden, Bent Rasmussen.

Besøget var lige efter fru Petras 70 års fødselsdag den 4. januar – blomsterne på bordene er fra den lejlighed og nok også kagerne.



På billedet fra spisestuen ses bagerst broderen, Finn Rasmussen. Fra venstre står Ib Asmussen. Så er det en af cheferne fra undervandsbåden, og så kommer Finn, som på det tidspunkt var hjemme. På den anden side står 1. kommissen Henriksen. Ved siden af står Pedersen, han var i familien med fru lærer Rasmussen, moster eller sådan noget. Så kommer vi til min reservemor, Anna Jensen, som var kokkepige. Hun var der sammen med Marius. Dem der sidder i første række er så besætningen fra undervandsbåden. Den kønneste, der sidder i midten, er så mig, Sigrid Skødt.

Så rejste jeg fra Købmandsgården til København

Der kom nye folk til i efteråret 1936, og pludselig kom jeg i tanke om, at nu ville jeg til København. Der havde jeg en søster, der var blevet gift, og så kunne jeg få hendes plads. En af de andre piger rejste også, hende der havde været ude hos Helga og Bent i huset "Skrænten" - vi rejste sammen til København. Petra havde bygge det som sommerhus i 1920'erne, da det gik godt med økonomien, hun brugte det som et fristed indtil det blev overtaget af de unge i 1930.